

Kwaliteitsbeeld is uitgangspunt voor ontwerp

ANKIE VAN DE SANDE EN
MIRANDA VAN DER NEUT*

In 1992 werd de Dordtse Structuurvisie uitgegeven. Dit plan vormt een raamwerk voor de gewenste ruimtelijke ontwikkelingen binnen Dordrecht op langere termijn. Opvallend aan de structuurvisie is de nadruk op de ruimtelijke inpassing van ontwikkelingen vanuit kwalitatief oogpunt. Dat geldt ook voor het gebied dat in de structuurvisie wordt aangewezen als laatste stedelijke uitbreiding van Dordrecht in zuidoostelijke richting, de *Buitenstad*.

Zeedijk nabij het Wiel. Foto: auteurs

Aan de inrichting van de Buitenstad worden twee voorwaarden verbonden. Ten eerste maakt de gewenste locatie van de wijk nabij de Biesbosch een onderzoek naar de huidige kwaliteiten van het gebied noodzakelijk. Daarnaast wordt de wens uitgesproken dat het ontwerp voor de wijk vanuit het oogmerk van kwaliteit ontwikkeld zal worden. Hierbij wordt de aandacht voor een aangenaam woon- en leefmilieu van meer belang geacht dan de vraag hoeveel woningen er in de Buitenstad gerealiseerd moeten worden.

KWALITEIT

Deze omwenteling heeft een veranderende werkwijze van de ontwerper tot gevolg. Hij of zij wordt ertoe gedwongen al vanaf de eerste ontwerp-fase na te denken over het begrip kwaliteit. De scriptie *Beeld voor de Buitenstad* introduceert daarom een nieuwe planvorm: het kwaliteitsbeeld. In het kwaliteitsbeeld legt de ontwerper onder andere vast wat de uitgangspunten voor de kwaliteit van de toekomstige wijk zijn. Het plan vormt dus eigenlijk de eerste stap in het ontwerpproces.

In het geval van de Buitenstad, bevat het kwaliteitsbeeld allereerst een studie naar de aanwezige kwaliteiten van het plangebied. Deze zijn samengevat in een landschapsonderzoek en in een ruimtelijke analyse van de locatie. Daarbij wordt niet alleen een opsomming van de kwaliteiten gegeven, maar wordt ook bekeken op welke manier in de toekomst van deze kwaliteiten gebruik gemaakt kan worden. Een sprekend voorbeeld daarvan is het gebruik van de dijken in het landschap als recreatieve fietsroutes.

Daarnaast wordt geprobeerd het begrip 'ruimtelijke kwaliteit' naar meer concrete uitgangspunten te vertalen. Dit kan aan de hand van de in de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening gehanteerde drie-eenheid: gebruikswaarde, toekomstwaarde en belevingswaarde. Het eerste begrip heeft vooral te maken met een adequate invulling van de ruimte vanuit functioneel opzicht. Met andere woorden: de schaarse ruimte zo efficiënt mogelijk benutten. Toekomstwaarde heeft betrekking op de levensvatbaarheid van de kwaliteit op lange termijn. Vooral op het gebied van ruimtelijke ordening, waarbij het gaat om voorzieningen en structuren met een lange levensduur, is dit aspect van belang. Een invulling van het begrip belevingswaarde blijft moeilijk vanwe-

ge de hoge mate van subjectiviteit die erin schuilgaat. Toch zijn er in deze subjectiviteit wetmatigheden te onderkennen.

EVENWICHT

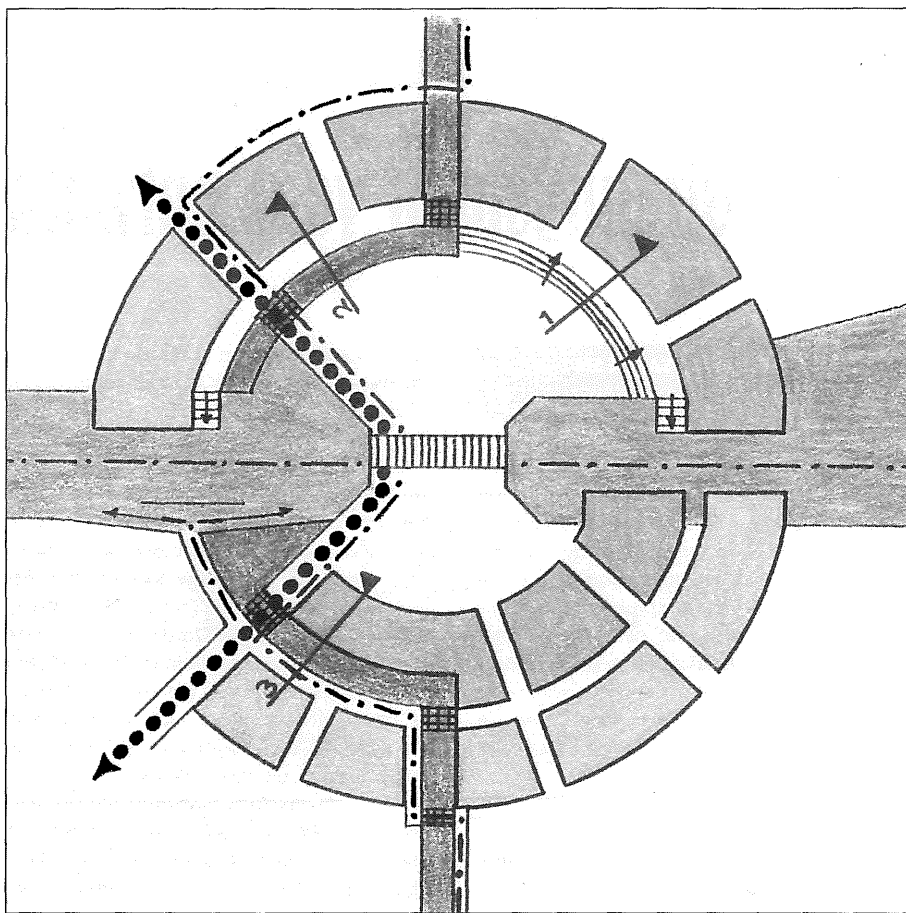
Een invalshoek aan de hand waarvan belevingswaarde kan worden beoordeeld, is de theorie van het 'evenwicht der tegendelen'. Deze theorie is afkomstig van Arij van der Stelt, werkzaam bij de Dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Dordrecht. De theorie gaat uit van de aanwezigheid van tegenstellingen tussen elementen en gevoelsmatigheden. Het beste valt deze theorie uit te leggen aan de hand van het Yin Yang-teken. Het geheel, de cirkel, bestaat uit twee afzonderlijke delen. Ondanks de duidelijk waarneembare tegenstelling tussen zwart en wit kunnen de twee delen niet zonder elkaar. Ze zijn van elkaar afhankelijk om een eenheid te kunnen vormen. Dit wordt gesymboliseerd door de twee 'ogen' in de delen.

Een eenheid als deze, opgebouwd uit tegenstellingen, is iets waar we dagelijks (al dan niet bewust) mee te maken hebben. Zo staat tegenover een ronde vorm een vierkante vorm en tegenover het begrip 'hoog' het begrip 'laag'. Ondanks de tegengestelde karakters van de begrippen zijn de polariteiten onlosmakelijk met elkaar verbonden. Beoordelen wat hoog is, kan immers pas als vergelijking met laag mogelijk is. De tegendelen vormen de voedingsbodem voor herkenning, begrip en daarmee het 'thuisvoelen'.

CHECKLIST

Het op harmonische wijze aanbrengen van deze tegenstellingen in de omgeving behoort zeker tot het takenpakket van de ontwerper. De afwisseling van het beeld en de herkenbaarheid die daarvan het gevolg is, vormen een positieve bijdrage aan de beleving van de ruimte.

De theorievorming rond het begrip ruimtelijke kwaliteit heeft zeker geen eenduidige checklist tot gevolg, waarop precies staat aangegeven aan welke voorwaarden een ontwerp moet voldoen, wil er van een kwalitatief goed ontwerp gesproken kunnen worden. Het nadenken over kwaliteit is vooral van belang voor de houding van de ontwerper tegenover zijn product. Bovendien wordt het eindproduct op deze manier meer vanuit de toekomstige bewoners en gebruikers benaderd, zodat de kans op het creëren van een prettige leefomgeving groter is. Het gebruik van een thema, tegenwoordig een veel gehanteerd ontwerp-middel, past goed binnen de gedachte van

Binnen de ronde vorm van het centrum ontstaan door de Zuidendijk twee halve cirkels, met elkaar verbonden door een doorbraak in de dijk. *Ontwerp: auteurs*

herkenbaarheid zoals die in het kwaliteitsbeeld nagestreefd wordt.

VISIE

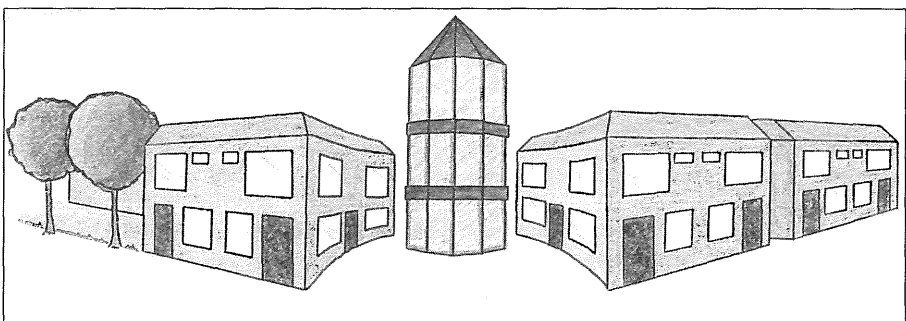
Terugkomend op de Buitenstad kan nu, op basis van de analyse van de bestaande kwaliteiten van de locatie en de gedachtenvorming rondom het begrip kwaliteit, een visie worden opgesteld. In de visie worden keuzes gemaakt en uitspraken gedaan met betrekking tot de verkeersstructuur, de situering en het pakket van (winkel)voorzieningen, de groen- en waterstructuur in de Buitenstad en de karakterisering van diverse woonmilieus. De uitwerking in termen van kwaliteit mag met name in de visie niet uit het oog worden verloren.

Na deze stap is een ruimtelijk model voor de Buitenstad opgezet, waarin de geformuleerde uitgangspunten daadwerkelijk vorm krijgen. In het model zijn de kwaliteiten van de wijk in

hun algemeenheid vastgelegd. Deze kwaliteiten worden in de uitwerking verder uitgediept en gevisualiseerd.

Het beste kan dit geïllustreerd worden aan de hand van enkele voorbeelden.

Het belangrijkste accentpunt van de Buitenstad wordt gevormd door het centrum. Het centrum biedt ook bij uitstek de mogelijkheid om 'kwaliteit' zoals dat eerder is geconcretiseerd, in het ontwerp te brengen. Het centrum heeft vanwege zijn functie een centrale ligging in de wijk gekregen en wordt doorsneden door de Zuidendijk. Om juist hier de spanning op te roepen die tegenstellingen met zich meebrengen, is voor het centrum gekozen voor een ronde vorm tegenover de voornamelijk driehoekige vormen die het model kent. Binnen deze ronde vorm ontstaan door de Zuidendijk twee halve cirkels, met elkaar verbonden door een doorbraak in de dijk.

Noordwestelijke poort van de Buitenstad. *Ontwerp: auteurs*

De verdere invulling van deze delen is afhankelijk gemaakt van de functie die het centrum voor de Buitenstad moet gaan vervullen. Hierbij moet niet alleen gedacht worden aan het herbergen van voorzieningen, maar ook aan het creëren van een aangename verblijfsruimte waar mensen elkaar kunnen ontmoeten.

ARENA

Aan de zuidzijde van de dijk speelt de winkel-functie de belangrijkste rol. Op de noordzijde van het plein staat als tegenpool hiervan de verblijfsfunctie centraal. Door de ronde vorm van het plein hier te accentueren met trappen, krijgt het plein de uitstraling van een arena, van oudsher al een ideale plaats voor de samenkomst van mensen.

Ondanks de tegengestelde karakters van de twee delen, is het niet zo dat er tussen de gebieden geen relatie kan bestaan. In het geval van het centrum is het belangrijkste verbindende element de ronde vorm van het centrum. Door de centrumbebouwing gedeeltelijk tot op de dijk door te trekken, wordt deze vorm (en daardoor de eenheid) benadrukt.

POORTEN

Naast het centrum zijn op deze manier onder andere ook de twee 'poorten' van de Buitenstad verder uitgewerkt. Deze punten symboliseren de poortfunctie van de Buitenstad als overgang van de stad naar het landelijk gebied. In de uiterste noordwestelijke hoek van de wijk is daarvoor de huidige watertoren als uitgangspunt genomen. Een ander element in de wijk is de centrale woonas, die als verbindende element door de wijk loopt. Dergelijke punten worden beschouwd als dragers van de ruimtelijke structuur en zijn bepalend voor de kwaliteit van de wijk.

Het doel van het kwaliteitsbeeld is niet te komen tot een uitwerking van de wijk op kavelniveau: het streven is een globaal plan, waarin de belangrijkste denkrichtingen met betrekking tot de invulling zijn weergegeven. Op die manier wordt de algemene kwaliteit van de wijk in hoofdpunten vastgelegd en blijft tevens een grote mate van vrijheid gewaarborgd voor de ontwerpers op een kleiner schaalniveau.

Een dergelijke werkwijze loopt gevaar als het contact tussen de opstellers van het kwaliteitsbeeld en degenen die het later uitwerken, ontbreekt. Er zal dan achteraf niet veel terug te vinden zijn van eerder gemaakte keuzes. Terugkoppeling binnen het ontwerpproces is van groot belang. Dat betekent ook dat met de afronding van het kwaliteitsbeeld de taak van de opstellers nog niet is voltooid, maar dat zij tot de eindfase moeten blijven meedenken.

* Ankie van de Sande volgt op dit moment een vervolgopleiding stedenbouwkunde aan de faculteit Bouwkunde van de Technische Universiteit in Eindhoven, Miranda van der Neut-van Wagtenonk werkt als stedenbouwkundige bij de gemeente Terneuzen. De auteurs zijn afgestudeerd aan de Nationale Hogeschool voor Toerisme en Verkeer. Dit artikel is gebaseerd op hun afstudeerscriptie *Beeld voor de Buitenstad*.